

Militairen

HOOFDSTUK 8

Onder uw voorouders is misschien een militair, een soldaat of een officier. De soms fragmentarische bronnen voor onderzoek naar militairen zijn verspreid over het hele land te vinden in archief- en museumcollecties en bibliotheken. Gelukkig komen ook op het terrein van de militaire geschiedenis steeds meer gegevens via het internet beschikbaar. In dit hoofdstuk van de onderzoeksgids gaat de aandacht vooral uit naar bronnen waarin naamlijsten staan of bestanden waarin op namen kan worden gezocht. Het gaat daarbij alleen om militairen die behoorden tot de Nederlandse landmacht. De Franse tijd, 1795-1813, vormt daarbij een belangrijke cesuur.

Militairen na 1813

Het huidige Koninkrijk der Nederlanden begon op 1 december 1813, toen prins Willem Frederik van Oranje-Nassau (Willem I) werd uitgeroepen tot 'soverein vorst'. In 1814 werd in de nieuwe Grondwet vastgelegd dat er een **Nationale Militie** moest komen ter verdediging van het land. Deze zou worden gevormd door de marine en een beroepsleger, bestaande uit zowel beroepskrachten als vrijwilligers. Een eventueel tekort aan aanmeldingen moest door dienstplichtigen worden aangevuld. Hoewel vrijwilligheid voorop stond, werd het grootste deel der 'miliciens' door loting ingelijfd bij de Nationale Militie.

Iedere mannelijke ingezetene die de leeftijd van achttien jaar bereikte moest zich melden bij de burgemeester die hem inschreef in het inschrijvingsregister. Van deze registers, die zich in het gemeentehuis bevonden, werden alfabetische naamlijsten gemaakt. Een tweede exemplaar van het inschrijvingsregister werd naar de militie-commissaris gestuurd die voor de loting van de ingeschrevenen zorgde. Hierna gingen de lotingsregisters naar de militieraad, die de verzoeken tot vrijstelling, in verband met lichamelijke gebreken of broederdienst, beoordeelde. Was iemand ingeloot dan kon hij een plaatsvervanger (remplaçant of nummerwisselaar) zoeken die de dienstplicht voor hem vervulde. De militieraad moest wel akkoord gaan met de voorgedragen plaatsvervanger. De vervanging diende ook notarieel vastgelegd te worden. Deze mogelijkheden vervielen door invoering van de persoonlijke dienstplicht in 1898.

Na beëindiging van de werkzaamheden leverde de militieraad alle registers in bij de Commissaris van de Koning(in). Een tweede exemplaar van de lotingsregisters stuurde de raad naar de gemeenten.

Gegevens over militairen na 1813 bij de Groninger Archieven

In het bronnenschema aan het einde van dit hoofdstuk kunt u nakijken in welke archieven de inschrijvings- en lotingsregisters, ook wel **militieregisters** genoemd, te vinden zijn. Tot 1912 zijn **certificaten van militie** te vinden in de bijlagen bij de huwelijksakten van de burgerlijke stand. Elke man die in het huwelijk wilde treden, diende een verklaring te vragen aan de Commissaris van de Koning(in), waaruit bleek dat hij ingeschreven stond in de registers van de Nationale Militie. Vaak bevat het stuk ook een beschrijving van het uiterlijk van de loteling, zoals haarkleur, kleur van de ogen, de vorm van het gezicht en lichaamslengte.

Gegevens over militairen na 1813 bij het Nationaal Archief

Voor de periode 1814-ca. 1925 beschikt het Nationaal Archief te Den Haag over een registratie van de militairen in de Landmacht en van het Indisch leger: de zogenoemde **stamboeken**. Naast personalia en informatie over het dienstverloop, vindt u hierin ook een beschrijving van het uiterlijk van de militair en gegevens over eventuele krijgsverrichtingen, verwondingen en uitgereikte onderscheidingen. Een overzicht van de bronnen bij het Nationaal Archief voor deze periode is te vinden op onze website.

Militairen in de Franse tijd, 1795 - 1813

In de zogeheten Franse tijd (ook wel Bataafs-Franse tijd) verkeerde Nederland onder zware Franse invloed: eerst als de Bataafse Republiek (1795-1806), daarna als het Koninkrijk Holland met Lodewijk Napoleon op de troon (1806-1810) en ten slotte ingelijfd in het keizerrijk van Napoleon (1810-1813).

De Bataafse Republiek had een leger van ongeveer 34.000 man. Het bestond voor een deel uit oud-militairen van het Staatse leger (het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden, zie onder). Wie niet wilde dienen onder Frans gezag verliet de dienst of ging met pensioen. Daarnaast werden nog eens zo'n 25.000 Franse militairen in Nederland gestationeerd. Dit aantal slonk overigens na korte tijd tot 8.000 man. Het **Bataafse leger** nam aan verschillende militaire acties van de Fransen deel. In 1805 verminderde het Nederlands bestuur het Nederlandse deel van het leger tot 22.000 man en formeerde het een elitekorps van 1.350 man. Koning Lodewijk

Napoleon (1806-1810) breidde het elitekorps uit tot 7.000 man, maar het totale leger bleef 22.000 man tellen. Na de inlijving van Nederland bij Frankrijk in 1811 ging het Nederlandse leger op in het Franse en werd voor de Nederlanders de militaire dienstplicht ingevoerd. Wie niet wilde dienen kon een remplaçant benoemen, maar arme lieden die geen vervanger konden bekostigen, moesten zelf het leger in. Zo vullden ongeveer 28.000 Nederlanders in de periode 1811-1813 hun dienstplicht in het Franse leger. De helft hiervan behoorde tot de **Grande Armée**, waarmee Napoleon in 1812 Rusland binnenviel. Voor de terugtocht uit Rusland riep Napoleon mannen op uit de gegoede stand: ruiters die paard en uitrusting zelf moesten bekostigen. Dit waren de **Gardes d' honneur**. Vervanging was bij deze oproep niet mogelijk. De verplichte militaire dienst werd in Nederland dus voor het eerst in de Franse tijd in 1811 ingevoerd en heette **conscriptie**. Vanaf die tijd bestond het leger uit beroepsmilitairen en dienstplichtigen. Alle mannen die de leeftijd van twintig jaar bereikt hadden, waren dienstplichtig. Degenen die ingeloot werden, konden een plaatsvervanger aanstellen.

Gegevens over militairen uit de periode 1795-1811 bij de Groninger Archieven

In het provinciearchief en in het gemeentearchief van Groningen zijn registraties van dienstplichtigen en lotelingen bewaard gebleven: de **conscriptielijsten**. In het bronnenschema vindt u een opgave van archiefstukken die lijsten met namen van militairen en genomineerde militairen bevatten.

Conscriptielijsten

Per lichtung werden twee lijsten van 'conscrits' (lotelingen/dienstplichtigen) opgesteld. Een 'liste du tirage' (trekkingslijst) en een 'liste alphabetiques'. De alfabetische lijst bevat per kanton en per plaats, de namen van de lotelingen. Naast nummer en trekkingsnummer wordt van hen onder meer vermeld:

- > naam en voornaam
- > plaats en datum van geboorte
- > lengte
- > woonplaats
- > de namen en voornamen van de ouders
- > beroep van de dienstplichtige
- > beroep van vader en moeder

Gegevens over militairen uit de periode 1795-1811 bij het Nationaal Archief

Ook voor de Franse tijd zijn de bronnen bij het Nationaal Archief beperkt en onvolledig. Een deel van de militaire administratie bevindt zich in Frankrijk. De bronnen die er zijn, leveren personalia en informatie over het dienstverloop. Een overzicht van de bronnen bij het Nationaal Archief voor deze periode is te vinden op onze website.

Militairen in het Staatse leger, vóór 1795

Het gezamenlijke leger van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden heette het **Staatse leger**. Het leger was in 1576 in het leven geroepen om de Nederlanden te beschermen tegen muitende Spaanse soldaten. De oorsprong van het Staatse leger lag dus in de Tachtigjarige Oorlog, maar het bleef bestaan tot de komst van de Fransen in 1795. Het Staatse leger was een beroepsleger. Tot invoering van een algemene dienstplicht is het in de praktijk nooit gekomen. In vreedstijd bestond het Staatse leger uit zo'n 40.000 tot 52.000 man, maar in geval van oorlog kon het aantal manschappen meer dan verdubbelen. Het leger had vooral tot taak de Republiek te verdedigen of een aangevallen stad of vesting te ontzetten. Veldslagen leverde het echter niet vanwege de hoge kosten aan materieel en manschappen. Het was doorgaans gelegerd in vestingen en in de versterkte steden. Deze staan hieronder vermeld.

Garnizoensplaatsen van het Staatse leger

Op de linies: Sluis, Sas van Gent, Hulst, Hulsterambacht, Steenbergen, Bergen op Zoom, Breda, Geertruidenberg, Heusden, 's Hertogenbosch, Grave, Nijmegen, Arnhem, Doesburg, Zutphen, Deventer, Zwolle, Coevorden, Bourtange, Nieuweschans en Delfzijl.

Aan de zuidgrens: Maastricht, Venlo en Stevensweert.

Buiten de grens in het Duitse gebied, de 'Kleefse barrière' genaamd (tot 1672): Rees, Wezel, Rijnbeek, Orsoy en Meurs.

Verder over de oostgrens: Emmelkamp (Emlichheim bij Coevorden) Leeroord (Leerort bij Leer) en Emden.

Barrièresteden in België: Veurne, Knocke, Ieper, Waasten, Meenen, Doornik, Namen en Dendermonde.

Deze lange opsomming van plaatsen kan u wellicht helpen om bij uw genealogisch onderzoek iemand als militair te herkennen. Als bijvoorbeeld in één van de ondertrouw- of lidmatenboeken van de stad Groningen staat: 'van de Emmelkamp', dan is het goed mogelijk dat u te doen hebt met een militair uit het huidige Emlichheim.

Gegevens over militairen vóór 1795 bij de Groninger Archieven

Gegevens over militairen kunnen voorkomen in de doop-, trouw- en begraafboeken (www.allegroningers.nl, zie ook hoofdstuk 9). Er kwamen echter ook militairen naar Groningen die afkomstig waren uit de andere versterkte steden en versterkingen in en rond de Republiek. Deze kunnen voorkomen in de lidmatenregisters (zie hoofdstuk 9). Ongeveer de helft van de militairen kwam uit Nederland of Duitsland. De herkomst van de andere militairen is echter onduidelijk. Van de militairen genoemd in de boeken van Delfzijl is van 85% de herkomst niet genoemd. Huwelijksproclamaties werden vaak afgekondigd in de garnizoensplaatsen, waarna het paar elders trouwde. In de ondertrouwregisters van de stad Groningen wordt de herkomst van de militair vaak niet vermeld. In Leerort komen de meeste militairen uit Duitsland, met name uit Oost-Friesland.

De Staten van Stad en Lande stelden gelden ter beschikking voor het Staatse leger, maar bemoeiden zich alleen met de benoemingen in hogere rangen, niet met de aanstelling van soldaten. Deze benoemingsbesluiten staan tussen de resoluties van Gedeputeerde Staten. Van de overige personen in het leger zijn verder in Groningen nauwelijks gegevens te vinden. Incidenteel zijn - al dan niet fragmentarische - lijsten bewaard gebleven.

Zoeken naar een militair - welk regiment en waar gelegerd? - een stappenplan

1. In de huwelijksinschrijving staat vaak vermeld onder welke officier (kapitein of hogere rang) de bruidegom diende.
2. Kies de Staat van Oorlog (toegang 1, inv.nrs. 1229-1237 en 1636-1801) die correspondeert met het trouwjaar.
3. Zoek deze officier hierin op en noteer de naam van de hoofdofficier waaronder hij diende.
4. In het boekje *Hoofdofficieren der infanterie van 1568-1813* van H. Ringoir (Den Haag, 1981) is het regiment te vinden van die hoofdofficier.
5. In de publicatie *Vredesgarnizoenen van 1715-1795 en 1815-1940* van H. Ringoir (Den Haag, 1980) staat in welke garnizoensplaats het regiment op dat moment lag.
6. (Optie) raadpleeg de collectie Wolters (CBG) voor een eventueel later huwelijk van de militair in kwestie.

Gegevens over militairen vóór 1795 bij het Nationaal Archief

Het aantal bronnen over deze periode is vrij beperkt en onvolledig. Vooral over militairen met de rang van onderofficier of lager zijn slechts weinig of geen gegevens terug te vinden. De bronnen die er zijn, leveren personalia en informatie over het dienstverloop. Een overzicht van de bronnen bij het Nationaal Archief voor deze periode is te vinden op onze website.

Vervolgonderzoek bij de Groninger Archieven

Burgerregiment/Schutterij, Landstorm en Landweer

Sinds de middeleeuwen bestonden er ook burgerkorpsen die zorgden voor de plaatselijke veiligheid en de handhaving van rust en orde: schutterijen en burgerwachten. In de Franse tijd werden aanvankelijk alle bestaande korpsen opgeheven en alleen de gewapende burgermacht of schutterij verplicht gesteld voor mannen van 18-55 jaar.

In 1814 werden de schutterijen gereorganiseerd. In plaatsen van 2.500 of meer inwoners bestonden ze al, dat waren de 'dienstdoende schutterijen'. De dienstdoende schutterijen hielden oefeningen. In kleinere plaatsen werden 'rustende schutterijen' ingesteld, zij oefenden niet. Een overzicht van de organisatie vindt u in de bijlagen bij toegang 58. In 1815 moesten mannen tussen de 18 en 50 jaar verplicht dienst doen, vanaf 1827 mannen tussen de 25 en de 34 jaar, soms zelfs naast hun verplichting voor de Nationale Militie. In geval van nood werden de dienstdoende en rustende schutterijen ingezet als reserveleger: de Landstorm. In 1901 werden ze gefaseerd afgeschaft. De Schutterij van de stad Groningen werd uiteindelijk in 1907 opgeheven.

In plaats van de in 1901 opgeheven schutterijen werd de Landweer ingesteld. De Landweer was een reserveleger voor de landsverdediging dat bestond uit ex-dienstplichtigen en vrijwilligers. Vanwege de oorlogsdreiging werd er in 1913 een nieuwe Landstorm opgericht. Dit reserveleger voor oorlogstijd bestond uit vrijwilligers tot 40 jaar en alle ex-Landweerleden en ex-militieleden.

Uit de periode vóór 1813 is het archief van het Burgerregiment van de stad Groningen bewaard gebleven. Uit de periode na 1813 zijn het archief van de Schutterij van de stad Groningen, het archief van **de schutterijen in de provincie Groningen** en de inschrijvingsregisters van de Landstorm en de Landweer bewaard gebleven. Zie het onderstaande bronnenschema.

Vervolgonderzoek

Op onze website vindt u een overzicht van bronnen in onze collectie voor vervolgonderzoek naar de periode na 1813. In de gemeentearchieven kunt u terecht voor de lotingsregisters uit de periode vóór 1863 en voor archieven van de plaatselijke schutterijen. U kunt uw onderzoek ook vervolgen bij het Centraal Bureau voor Genealogie of bij het Instituut voor Militaire Historie, beide in Den Haag. Meer informatie over bronnen bij andere instellingen is te vinden op onze website.

Mobilisatie voor de kerk van Heveskes, 1914. Foto collectie RHC Groninger Archieven (818-20087)

> Bronnenschema Militairen

> Na 1813

- > **Lotingsregisters en inschrijvingsregisters voor de Nationale Militie uit het archief van de Commissaris van de Koning(in), 1863-1941:** (toegang 800, inv.nrs. 5626-5966).
- > **Inschrijvings- en lotingsregisters Nationale Militie gemeente Groningen, 1813-1815:** (toegang 1605, inv.nrs. 1319-1321). Aan te vragen bij de balie.
- > **Inschrijvings-, lotings- en verlofgangersregisters Nationale Militie gemeente Groningen, 1816-1914:** (toegang 1399, inv.nrs. 10664-10985). Met losse indexen over de jaren 1821-1865. Bij de overige jaren vindt u een index achterin het register.
- > **Inschrijvings-, lotings- en verlofgangersregisters Nationale Militie gemeente Noorddijk, 1875-1914:** (toegang 1491, inv.nrs. 757-829). De inventarisnrs. 823-829 bevatten verlofgangersregisters over de periode 1878-1926.
- > **Verlofgangersregister en keuringsregister Nationale Militie gemeente Hoogkerk, 1898-1927:** (toegang 1748, inv.nrs. 4077-4081, 4085).
- > **Inschrijvings-, lotings- en verlofgangersregisters Nationale Militie gemeente Ten Boer 1899-1938:** (toegang 2988, inv.nrs. 997-1131, en toegang 2989, inv.nrs. 359-379).
- > **Certificaten van militie in de bijlagen bij de huwelijksakten van de burgerlijke stand (tot 1912):** Grotendeels te raadplegen op microfilms en -fiches (studiezaal). Voor een klein deel in origineel aan te vragen.

> In de Franse tijd, 1795-1813

- > **Naamlijst militaire officieren in dienst van de Bataafse Republiek, 1797:** (toegang 1, inv.nr. 1278).
- > **Lijsten van verleende paspoorten, 1802-1807:** (toegang 3, inv.nrs. 506-507). Hierin niet uitsluitend militairen. Zie ook index 12 (kast 13).
- > **Lijsten van gepensioneerde officieren en manschappen woonachtig te Groningen, 1810:** (toegang 3, inv.nr. 905; zie ook index 17 (kast 13).
- > **Stukken betreffende de conscriptie, 1808-1813:** (toegang 3, inv.nrs. 1664-1666).
- > **Lijsten voor de formatie van de garde d' honneur, 1813:** (toegang 3, inv.nr. 1810). Zie ook index 14 (kast 13).

- > **'Garde nationale', 1813:** (toegang 3, inv.nrs. 1898-1902): lijsten van alle mannen van 20-40 jaar met opgave van hun burgerlijke staat uit het kanton Winschoten, Veendam, Pekela, Weener en Jemgum. Zie ook index 13 (kast 13).
- > **Trekkinglijst van de tweede cohorte der nationale garde, 1813:** (toegang 3, inv.nrs. 1903-1906). Zie ook index 15 (kast 13).
- > **'Registratielijst', 1799 en 1804:** staten bevattende gegevens van de mannelijke inwoners van 18 jaar en ouder ter voorbereiding van de gewapende burgerwacht: (toegang 1605, inv.nrs. 27, 1278). Aan te vragen bij de balie.
- > **'Stamboek', 1807-1811:** staten bevattende gegevens over de leden van het bataljon gewapende burgermacht: (toegang 1605, inv.nr. 1277). Aan te vragen bij de balie.
- > **'Liste alphabétique des conscrits', 1808:** (toegang 1605, inv.nr. 1262): staten bevattende gegevens over de dienstplichtigen van de gemeente Groningen. Met aantekeningen tot 1811. Aan te vragen bij de balie.
- > **Lijsten van uitgetrokken en vrijwillige militairen naar Delfzijl en Coevorden, 1813:** in het archief van de commissie (later hoofddirectie) militaire inkwartiering: (toegang 1354, inv.nr. 19).

> Vóór 1795

- > **Lidmatenregisters van de hervormde gemeenten** bevatten veel gegevens over de trek van militairen:
 - > Stad Groningen: (toegang 1517, inv.nrs. 329-332). Zie indexen 132-135 en 512, met apart namenregister (kast 13-14).
 - > Delfzijl: zie index 1004-1006 (kast 14).
 - > Overige gemeenten: zie www.lidmatengroningen.nl.
- > **Nadere toegangen op getrouwde of ondertrouwde militairen in stad en provincie Groningen**, behorend bij de toegang 124 en 1533: zie indexen 44 en 317 (kast 13-14).
- > **'Commissieboek van militaire ampten', 1625-1745:** (toegang 1, inv.nrs. 739-740).
- > **Verbalen van visitatiereizen van gecommiteerden uit de gedeputeerden langs de schansen van Westerwolde, 1738-1742:** (toegang 1, inv.nrs. 749-803).
- > **Monsterrol van de ritmeester Philips S. van der Wenge, 1665:** Met een lijstje van namen en plaatsen van herkomst, 1738-1742 (toegang 1, inv.nr. 807).
- > **Resoluties van de Staten Generaal met naamlijst op militairen, 1711:** (toegang 1, inv.nrs. 1542-1543).
- > **Lijst van ontvangst van militaire en politieke equivalenten, 1760-1796:** (toegang 2, inv.nr. 588).

- > **Register van betalingsordonnanties van militairen, 1677-1678:** (toegang 2, inv.nr. 1284).
- > **Bemanning van oorlogsschepen, 1639-1642:** (toegang 1605, inv.nr. 683). Aan te vragen bij de balie.
- > **Register van bedeelde soldatenvrouwen en de hen verstrekte ondersteuning, 1705-1745** in het archief van de diaconie van de Hervormde Gemeente Groningen: (toegang 1329, inv.nr. 314).

Vervolgonderzoek bij de Groninger Archieven

Landstorm en Landweer

- > **Inschrijvingsregisters van de Landstorm en de Landweer in het archief van de Commissaris van de Koning(in):** (toegang 800, inv.nrs. 5978-5984).
- > **Inschrijvings- en verlofgangersregisters van de Landstorm en de Landweer gemeente Groningen, 1896-1918:** (toegang 1399, inv.nrs. 11001-11084).
- > **Keurings- en verlofgangersregisters van de Landstorm en de Landweer gemeente Hoogkerk, 1896-1927:** (toegang 1748, inv.nrs. 4076, 4082-4084).
- > **Inschrijvings- en verlofgangersregisters van de Landstorm en de Landweer gemeente Noorddijk, 1896-1922:** (toegang 1491, inv.nrs. 830-833, 1190).
- > **Registers van de Landstormplichtigen Ten Boer 1896-1922:** (toegang 2988, inv.nrs. 977-996).

Burgerregiment/Schutterij

- > **Archief van de schutterij van de gemeente Groningen, 1815-1907:** (toegang 1376).
- > **Archief van het Burgerregiment van de stad Groningen, 1597 - 1894:** (toegang 1367): hierin onder meer:
 - > Breukenboek van de hopmannen, 1670-1795 (inv.nr. 11).
 - > Gedrukte lijst van officieren in Groningen, 1749 (inv.nr. 12).
- > **Stukken over de schutterij in het archief van de gemeente Groningen:** (toegang 1399, inv.nrs. 10986-10998).
- > **Stukken over de schutterij in het archief van de gemeente Hoogkerk, 1830-1833:** (toegang 1748, inv.nrs. 4068-4074).
- > **Staten van schutters, met wijzigingen, in het archief van de gemeente Ten Boer, 1847-1856, 1901, 1902:** (toegang 2988, inv.nr. 976).
- > **Archief van de schutterijen in de provincie Groningen, 1815 - 1908:** (toegang 58).

- > **Stukken betreffende aanstelling en ontslag van officieren bij de schutterijen in het archief van de Commissaris van de Koning(in):** (toegang 800, inv.nrs. 5985-5993).

Vervolgonderzoek bij andere instellingen

- > Nationaal Archief in Den Haag: zie www.gahetna.nl/vraagbaak/onderzoek-doen/personen/militairen. Zie ook de aanvullende informatie op onze website.
- > Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag, zie www.cbg.nl.
- > Gemeentearchieven in de provincie Groningen, zie www.groningerarchievet.nl.
- > Instituut voor Militaire Historie in Den Haag, zie www.nimh.nl. Zie ook de aanvullende informatie op onze website.

Aanvullend materiaal

- > www.soldaten-genealogie.nl: website met militaire databases per eeuw en thema.
- > www.milwiki.nl/dutchregiments: voor hulp bij onderzoek naar militaire voorouders.
- > www.marsethistoria.nl: website over Nederlandse militaire geschiedenis, met links.
- > <http://groningen.ngv.nl>: website van Nederlandse Genealogische Vereniging, afdeling Groningen. Voor informatie over Groningers in militaire dienst en over archiefbronnen voor militaire geschiedenis zoek onder 'publicaties'.
- > <http://militieregisters.nl>: online database met militieregisters van een groot aantal gemeenten buiten de provincie Groningen.
- > Voor literatuur over militairen, zie onze website.